

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

A felelősség rétegei

Az elvek és az elveket valóra váltó gyakorlat között mindig kitapinthatóak az eltérés kisebb-nagyobb hajszálrepedései. Szinte természetes is ez, hiszen még a legreálisabb helyzetfelmérésen alapuló elvek is a Jövőt „veszik célba”, s ennek következtében már a megvalósulás (megvalósítás) első lépéseinek megtételéhez az optimálishoz közelítő feltételeket kérnek számon.

Mivel pedig a feltételeknek ilyen eszményi együttlétét nem az élet produkálja, hanem mindennapi harcainkkal éppen nekünk kell biztosítanunk, nem véletlenül ismétlődött a XI. pártkongresszus határozataalkotó vitája során, szilárdult mindennapjainkat meghatározó alapelvű Kádár elvtárs vitazáró beszédében, a „**politikában egységes értelmezést és következetes végrehajtást!**” igénye, vagyis „**a kongresszusi vitában megfogalmazott igény az, hogy pártunk kövesse fő politikai irányvonalát, és annak alapján folytassa és fejlessze tovább eddigi politikáját, kiegészült egy másik, nagyon határozott igénnyel: a politika egységes értelmezésének, egységes és következetes végrehajtásának követelményével.**”

Mindig akadtak ugyanis (s túlzott optimizmus lenne azt hinnünk, hogy rövid időn belül megszűnnek létezni olyanok), akik véletlenül vagy tudatosan vállalva a hamis értelmezés szószólóivá lettek, s olyanok is, akik a helyes értelmezés birtokában sem váltak a gyakorlatra váltó munka aktív részeseivé. „**A szocializmus építésének új kérdései, a nemzetközi munkásmozgalom, a külpolitikai helyzet egyes problémái nyomán... nálunk is tükröződik egyes személyek, csoportok távlatvesztése.**” (Az MSZMP KB XI. kongresszusi beszámolójából.) A mindennapi munka tévútjait tehát csak úgy kerülhetjük el, ha már az első lépések megtételével egyidőben kollektív felelősséget vállalunk a „távlatvesztés” lehetőségeinek minimálisra csökkentésében, a távlatvesztő nézetek visszanyesegítésében. Első lépésként: az egységesen helyes értelmezésre törekedve.

A TÁVLATVESZTÉS SZÉLSŐSÉGEI

A félreértelmezés egyik formájaként a mechanikus szemlélettel társuló óvatosságot tartom számon, ami (meglepő ellentmondás!) nemegyszer leplezi magát felfedező lelkesültséggel. Az e csoporthoz tartozók folyamatos előrehaladásunkat önkényesen szakaszolják, a folyamatosságot szándékosan figyelmen kívül felejtvé politikai dokumentumainkból egyoldalúan csupán az esetleges korrekciókra, újszerű feladat kijelölésekre összpontosítanak. A mindennapi következetes aprómunka helyett felfedezőkampányokban élnek ki magukat, s mivel a kétkedés és lekicsinylés álláspontjáról ítélik meg dolgaink felett (például frázisnak könyvelik el, hogy társadalmunk közemberei mind jobban kiteljesedő személyiségként „néznek túl a munkapadon”), kisebbítik eredményeink mértékét, előrehaladásunk fékjévé válnak.

A félreértelmezés másik megnyilvánulási formája az előzővel nagyrészt szembeállítható olyan szemléleten alapul, amelynek képviselői a céljaink elérésekor (a dokumentumokban körülrajzolt stratégia és taktika jóvoltából) megvalósuló állapotokat és eszményeket már totálisan létező valóságként értelmezik. E téveszméből kiindulva aztán idealizálják mai közállapotainkat, meghamisítják fejlődésünk való helyzetét. Ezáltal pedig bagatellizálják tennivalóinkat, tehát nehezítik az előrehaladást.

A DEMOKRATIZMUS GYAKORLÁSA SORÁN

„**A mi szocialista demokráciánk a demokrácia szó eredeti értelmében a nagy többség uralma, a nép uralma és a köz érdekeit szolgálja. A szocialista demokrácia fejlesztésében, annak**

minden fő területén – az állami élet, a tanácsai, az üzemi és a szövetkezeti demokrácia fejlesztésében – egyaránt érzékelhető mértékben előbbre jutottunk. Az állampolgárok, a dolgozók mind nagyobb számban és mértékben szólhatnak bele közvetlenül is az országos politika, a lakóterület, illetve az üzem, a szövetkezet ügyeinek eldöntésébe.” „**A szocialista építés elengedhetetlen követelménye, az egész dolgozó nép érdeke, hogy a munkásosztály vezető szerepe az elmúlt idők eredményeire alapozva a társadalmi élet minden területén tovább erősödjék: politikai súlya, szerepe tovább növekedjék.**” – állapítja meg az MSZMP Központi Bizottsága XI. kongresszusi beszámolója.

A mindennapi gyakorlat tanúsága szerint általában nyilvánvaló, hogy az élet minden területén növekszik a dolgozók, a munkások (képviselői, részvételi, véleményalkotó, döntési stb.) aránya, a korábbinál nagyobb számban és hangsúllyal vetődnek felszínre a munkással, annak munkájával, életével, életmódjával, művelődésével, szabad idejével, közérzetével, közéletiségével kapcsolatos kérdések. S céljaink szerinti, nemes szándék munkál ebban a gyakorlatban.

Am a megvalósítás, jelenlegi szakaszában, még nem kevés mechanikus elemet is tartalmaz, s nem kevés hiányossággal hívja fel magára a figyelmet a napi munka.

Kitapintható ugyanis, hogy 1. a XI. kongresszus határozatának vonatkozó (fentebb idézett) passzusát előkészítő politikai dokumentumokat is nem kevesen kezelték pusztán kinyilatkozás-ként; s mert nem bíztak a dolgozók, a munkásság felkészültségében, közéleti igényében, korlátok közé szorították a szocialista demokrácia egészséges folyamatait; 2. a mechanikus értelmezés hibájába esve (mert egyenlőségjelet tettek a munkásosztály, valamint a kiemelkedő, illetve átlagosnál gyengébb személyiségjegyekkel rendelkező egyes munkás közé) a formások útvesztőibe kerültek.

IDEÁLIS-REÁLIS, EGYEDI-TÍPIKUS

Nem alaptalan feltenni a kérdést: miért van, hogy a nem hivatalos formások között, nem a jegyzőkönyv árnyékában nyílt bátorsággal, józan hozzáértéssel, természetes gördülékenységgel véleményt formáló munkás – akiben (mint másokban is) benne él a természetes igény, hogy a társadalom, a nemzet minden gondja-öröme kapcsán dönthessen – a „pódiumon” oly sokszor hihetetlenül talajt vesz? Kétfajta módon. Leértékeli magát: azaz egyszerűen nem képes, nem hajlandó megfontolásai horizontját üzeme, lakása falain túlra növelni, körülbástyázza magát a lehető legkisebb kollektívák (brigád, család) problémáival. (Erre még magyarázatot látszik adni a közéleti felkészültség és pódiumrutin hiánya.) Meglepőbb a másik véglet: a talajvesztő felértékelés, amikor is valami nehezen megmagyarázható átlényegülés folytán mondandója olyan általánossá válik, olyan mértékben nélkülözi a hivatkozást önmagára és konkrét környezetére, hogy helye, szerepe, feladata szerint szinte térben és időben elhelyezhetetlenné válik. (Itt talán valamiféle védekező-ködösítő „felkészítettséget” tételezzünk fel?)

Nem óhajtom itt újramelegíteni az elmúlt évben Szekulity Péter írása kapcsán a „nyelvi kiszolgáltatottságról” kirobbant vitát. Nem, mert megítélésem szerint korántsem a „hátrányos nyelvi felkészültségi állapot” gondjaink elsődleges oka.

Két (nem mellőzhető) szempont kívánkozik tudniillik ide, hogy helyes és szabad út nyíljon az „**egységes értelmezés, egységes és következetes végrehajtás**” előtt.

Az egyik az, hogy a szocialista demokrácia kiteljesítésének folyamatában a döntő szó a „**termelésben élenjáró, a társa-**

dalmi tevékenységben kiemelkedő és megfelelően felkészült munkások, fizikai dolgozók" jussa, azoké, akik már ma sem kis arányban jelenvalók. A másik az, hogy — ebből következően — nem hagyhatjuk figyelmen kívül „a dolgozók tartalmas, közérthető tájékoztatását, politikai, szakmai és általános műveltségének állandó emelését.” (Az MSZMP XI. kongresszusának határozatából.) Mert csak így veszthet végérvényesen csatát mind a kételkedő leicsinylés, mind az oktalan idealizálás. Amik egyazon félreértés következményei, mivel egy szubjektíven megítélt osztály múltbéli, vagy célul tűzött rangját, helyét, általános ismertetőjegyeit vonatkoztatják egy reálisan, most és itt létező osztályra, illetve az ahhoz tartozó egyes személyiségre. Így pedig „megkreálódik” a fiktív Osztály, Dolgozó, Munkás — elfedve az életbeni differenciáltságot: azt a tény, hogy a tömegek és osztályok a művelt és műveletlen, képzett és képzetlen, aktív és passzív egyedek széles skáláját foglalják magukba. Akik nem tehetők valamennyien azonos mértékben típusú, hivatkozási vagy döntési alappá.

TÖBBEK KÖZT A SAJTÓ FELELŐSSÉGÉRŐL

„Társadalmunk olyan színvonalú és hatású ideológiai, kulturális és közművelődési tevékenységre tart igényt, amely tudatosabban formálja az emberek szocialista gondolkodását, eszmevilágát.” „Teljesebbé és eszmeileg megalapozottabbá kell tenni a tájékoztatást.” — szögezi le az MSZMP XI. kongresszusának határozata, s így folytatja: „A sajtó, a rádió, a televízió jelentős hatalmi eszközök, fontos ideológiai, politikai szerepet töltenek be

a társadalom életében, eszméink terjesztésében, a valóság feltárásában, eredményeink bemutatásában. Munkájuk szakmai, eiméleti színvonalának emelésével, szocialista szellemű nevelő és ízlésformáló tevékenységük javításával szolgálják hatékonyabban a párt politikájának érvényesítését.”

Ma, amikor egy nem e pillanatban keletkezett tendencia felerosódése folytán mind nagyobb teret és hangsúlyt kap tömegközlelési eszközeinkben is a hétköznapi közéleti egyéniség hétköznapi életének bemutatása, nélkülözhetetlen a felelősség növelése a valóságosan létező típus és tipikus feltérképezésében, megítélésében és nyilvánosság elé mutatásában. Nélkülözhetetlen a felelősség növelése hibáink és eredményeink, lemaradásaink és előrelépéseink bemutatásában. S mert a nyomtatott vagy rádióból, televízióból sugárzó szónak misztikus ereje van, csak minimális programunk lehet a valósághűség. (Hiszen ennek keretei között még igencsak — ráadásul hamis! — aprópénzre cserélődhetnek a nemesveretű elvek.) Több kell: a hozzáértő és felkészült megközelítéssel nyilvánosság elé tárt, tájékoztató-befolyásoló, nemesítő-fejlesztő igazság.

Mert nem egyszer mondatta fel velünk a leckét a történelem, hogy a valóságon mit sem változtat a csúfító-szépítő vélekedés — legfeljebb a tető roskad meg fejünk felett, ha a tervet így vagy úgy csonkító elképzelések szerint építettük alatta a tartópillérek.

Kassai-Végh Miklós

A megértés felelősségéről

Sikertelen kísérlet lenne — hiszen alkotónkénti, művenkénti elemzéssel, törvényekhez kötve lenne szükséges — azt keresni, hogyan realizálódik kortárs képzőművészetünkben az elkötelezettség. S egyáltalán nem biztos, hogy általános érvényű, mégis konkrét követelményeket, eszközöket, vagy mesterségbeli szintet tudnánk ezügyben a művekkel szembesíteni, bár a feléjük irányuló, sugárzó hatás, a társadalmi érdeklődés, az aktuális-igény érzékelhető, sőt ma már egyre inkább természetesen, és holnapról még magától értetődőbb lesz.

Meglehet, hogy sok megoldás, ami képi igényességgel igyekszik elfogadtatni magát, az — bár ma idegen kísérletként hat — holnap valamely ipari formában realizálódva, hasznos, fogyasztásra alkalmas tárgy kísérője lesz. És igaz az is, hogy ami ma az aktuális napi politika szintjén agít, kielégíti az éppen soron levő társadalmi szükségletet, az később — a szükséglet kielégítése után — elöregszik, elhalványul, mivel nincsenek meg a műalkotást jellemző kritériumai. S mindezzel szemben gyakran megtörténik az is, hogy a mindentől tartózkodó mű, mert be tud illeszkedni egy kozmopolita világáramlatba — s a kritika semmitmondásába „belegondolja” a harmonikus belső feszítettség intellektuális „értékeit” —, átmenetileg az élvonalba kerül, maradandóságot követel magának.

Mit tehetünk a végletek ellen?

Fogadjuk és jegyezzük meg a lényegét: a világnézeti meghatározók mellett az elkötelezettségnek állandó értékmérője a minőség — ezért közösségi érték, a totalitást mutatóvá nőhet például a csendélet: de egy tiszta eszme, egy forradalmi téma

megjelenítése is lehet értéktelen illusztráció, bagatell memoriter, ha a megjelenítés minősége alacsony.

A felszabadulás óta politikai és kulturális célkitűzésünk, hogy a kultúra értékeivel a tömegek maguk javára rendezzék be az életet. Igyekeztünk-e feloldani az ellentmondásokat? Vajon mindent megtettünk-e a „berendezkedés” érdekében? Ezekben a kérdésekben rejtőzik az igazi, a korszerű elkötelezettség dilemmája. Mert végtére is, mi az elkötelezettség? Ha a művész artistikus és társadalmi értéket becsülő és becsülni tanító-értető művében kapcsolatot tud teremteni a közösséggel, és a kapcsolatban résztvevők a mű mondandója által szinkronba tudnak kerülni a társadalmi célokkal, a rendért való felelősséggel, akkor — az esztétikai élményben magasabb szintre emelkedve — már valamennyien elkötelezettek. Nyilvánvaló, a művész csak abban különbözik a közönségtől, hogy képileg távolabb látóhatárral, többet és teljesebbet lát másoknál. De nem mást! Az alkotó sem élhet társadalmon kívül, és a jó művész közösségi kötődése tudatos: folytonosan a társadalmi gondokra, örömökre reagál, megdöbben a tragédiák, népe gondjához kötődik, azok gyökereit fejtegeti; tovább építi a haladó társadalmi és nemzeti hagyományokat, a kultúrát.

A mai közönség kortárs művészetünkben — a múlt értékévé változtatott emlékezete mellett — az élet, a mában tájékoztatót és eligazítót keresi. A hozzáértés nehézségén kívül bonyolítja a művész, mű és befogadó kapcsolatát a kritika által kialakított műzsargon, az esztétikai szóinfláció és -bürokrácia. Az elkötelezettség tehát megnyilvánul a művész alkotásaiban és eligazítón jelen kell lennie a kritikában. A közművelődés is megkívánja — művésztől, műtől és leginkább a kritikától — a közönség taní-

tását. Megtanítottuk-e a befogadókat, hogy sokrétű összetevőik vizsgálatával értékeljenek egy műalkotást? Tudják, értik-e, amit a tartalom és annak kibomlása — a forma, szín, szerkezet, a részletek és egész összhangja — jelent? És hozzásegítettük-e a közönséget, hogy az esztétikai érték érzelmi alapon is a személyes véleményalkotás igazságához segítse?

Az alkotóművész sosem mondhat le a megértés felelősségéről, mert a lényeg a közlendőben és a kifejezendőben van, s ez a mai, az új kifejezéseket kereső művészetben hitvallás is kell legyen. (Erre az erőfeszítést nem igénylő naturalisztikus ábrázolás és a bonyolultabb-elvontabb megjelenítési mód is egyaránt nyújt bőségesen példát.) Képzőművészetünk jelenkori szakaszában — talán az élet bonyolultságából adódóan — az elvontabb, jelképesebb értelmű „szókincsgyarapodás” folyamatát éljük. De megvan a veszély, hogy mondani való híján, vagy a formaalkotó képesség hiányában könnyen „művésszé” válnak dilettánsok. Nemegyszer támogatásra is találunk a sznobok, kultúraködösítők köreiben — zavart keltve az egészséges, felelősen igaz művészetet teremtők és élvezők taborának ítéletalkotásában.

A műalkotás valójában akkor születik meg, amikor eljut közönségéhez és ott továbbgondolkodásra — mi több: cselekvésre — kényszerít.

Guttuso, Siqueiros, Calabria — és tovább sorolhatnánk — művészetét érték hazájukban a tömegek, mivel a szocialista jelképrendszerek ismert elemeinek használata egyértelműen forradalmi elkötelezettséget jelent, s mindez megegyezik a tömegek forradalmi céljaival is. Itthoni tapasztalat viszont, hogy még szakmabeliek is akadtak, akik Guttuso budapesti kiállításán fa-

nyalagva fogadták a mondandó „sarló-kalapácsos zászló, vörös csillag, felvonuló munkások” képi megfogalmazásáért, mondván: konszolidált állapotunkban ez már nem sikk! Hangsúlyos figyelemztetés ez! Figyelemztetés, hiszen arra utal, hogy olykor a kelleténél több megbecsülést kap honi művészetünkben a politikamentesség, az esztétikai széplelkűség. Ezzel szemben viszont az erőteljes, forradalmian elkötelezett alapállás komformizmusnak hat egyesek szemében! Ezért az „érdekesség” esztétikai kategóriává válik, a polgári semmitmondást a „művészettörténész” europeer világszínvonalként mutatja be. Ugyancsak gond, hogy az elvontabb művel kontaktust keresők értelmi, érzelmi problémáin így segít a kritikus: „funkciója kettős: intellektuális-felszabadító, újra értékelésre készítő-, és szenzuális szépség és harmónia élményt kelt a sajátos vizuális közlésrendszer útján...”, és így tovább! (Ennek az állítólag értékelve magyarázó szövegnek megértése, befogadása nagyobb próbatétel, mint az írás tárgyául választott mű elfogadása.) De félreértés ne essék: amikor az időszerű osztályszempontú elkötelezettség jelenlétét igénylem a művészetben, távolról sem valamiféle kincstári közgondolkodásra serkentek. Csupán arról van szó, hogy amikor ma a művészetnek szószeke lehet minden kiállítóterem, kultúrotthon vagy üzem, akkor az elkötelezettség a művek megalkotása mellett a kapcsolatot teremtők-magyarázók-irányítók felelősségét is jelenti. S jelenti a közműveltség növekedésének szükségét. A néphatalomban közművelődésünk egyre nagyobb kaput nyit és lehetőséget teremt a képzőművész, a képzőművészet számára, de benyújtja a számlát is: mivel járulnak hozzá a támogatottak a tömegek kultúrájának gazdagodásához, szellemének emelkedéséhez?

Czinke Ferenc

Emlékművek, történelmi emlékszobrok

A köztéri szobrászat ma vitatéma — s nem elvont, tárgy nélküli. Egy-egy, rendszerint új köztéri szobrunk körül parázslanak fel pro és kontra az érvek. Nógrád és megyeszékhelyünk szobrai jobbra pozitív példaként kerülnek említésre a tv-ben, sajtóban egyaránt, mindez azonban nem jelenti azt, mintha e viták egyik lényegi kérdése — a közvélemény viszonya az újabban közterekre került alkotásokhoz — itt egyértelműen megválaszolható lenne, mint az ország bármely más részén. Itt, és most a köztéri alkotásaink közül kizárólag a — Lyka Károly szép kifejezésével élve — „történelmi emlékszobrászat” körébe tartozó művekkel kívánok foglalkozni. A viták is, a közérdeklődés is ezt kísérte megkülönböztetett figyelemmel, s felállításra is túlnyomórészt ilyen művek kerültek megénkben is. (Hogy mennyire szükség lenne más milyenekre is, az más kérdés.) A témával kapcsolatban örök két élményt: egy személyeset (gyermekkorit), és egy ol-

vasmányélményt. Az utóbbiról essék szó előbb, mert ennek hatására értettem meg az elsőt.

Marx és Engels „gipszben”

Páciusz bácsi, Déry Felelet című regényének munkása meséli az apjáról: „... amikor meghallotta, hogy május elsejére felállítják Marxnak és Engelsnek a szobrát, nem lehetett bírni vele. Felkelt a betegágyból, s elvándorolt az Apponyi térre. (...) Megállt a szobrok előtt, levette kalapját, s csak állt, állt, alig lehetett hazacsalogatni. Állt az öreg, levett kalappal a gyönyörű, fehér gipszszobrok előtt, s a szemét törölgette. Hát mégsem éltem hiába, mondta, a proletariátusnak már van hazája.” Mikor volt ez? „A kommünben, tizenkilencben, azt ki lehet találni.” — hangzott a regénybeli válasz a harmincas években.

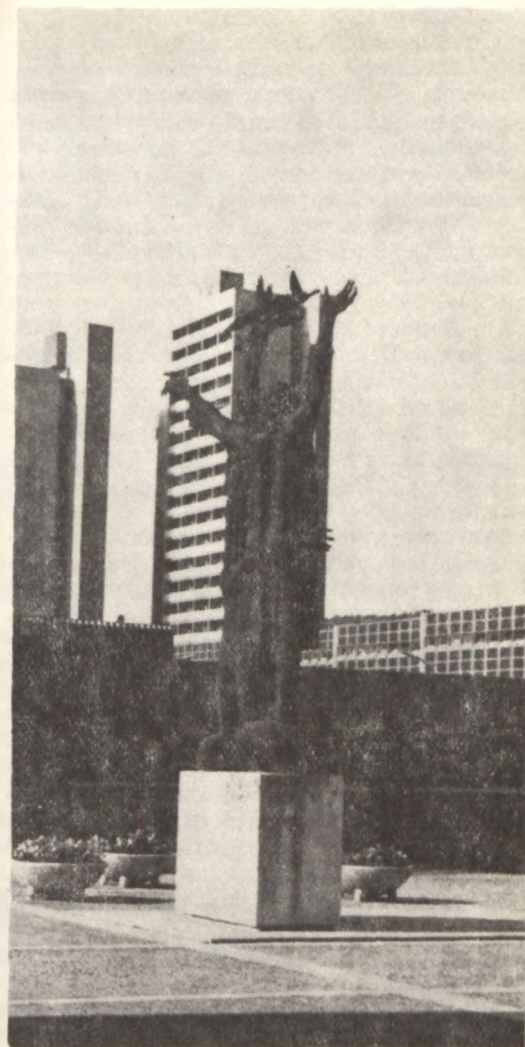
Mi azonban a lényegét illetően azt is mondhattuk volna: 1945-ben. Az idézet jellemző ereje ugyanis számunkra ebben a válaszban van. Mert feltárja bizonyos korszakok történelmi emlékszobor-állítási szempontjait és a közönség viszonyulási rendszerét. (Az esztétikai megértés szempontjából természetesen ki kell várnunk azt az esetet, amikor valaki az adott történelmi fordulattal ellenségesen áll szemben.)

Mint az 1919-es Marx—Engels szoborral történt, minden történelmi emlékszobor esetében a szobrot állító kor viszonya fejeződik ki egy bizonyos személyiséghez (személyiségekhez), történelmi eseményhez (eseményekhez) és legfőképpen egy eszméhez. Az események folytatójának, vagy a személyiségek, s mindenekelőtt egy eszme örökösének tartja magát a kor. Ezért minden ilyen emlékszobor egyszersmind reprezentáció is, amelynek felállítását politikai szempontok vezetik. A politika legfőbb célkitűzése pedig a tömeghatás. Eléréséhez közérthetőnek tartott stílust, hagyományosnak vélt plasztikai nyelvet igényel a művésztől. Ebből fakadóan a művészi, az esztétikai elem gyakorta háttérbe szorul. Legjobb esetben természetes munkák születnek, innen azonban már egy kurta lépés a sematizmus (példákat lehetne sorolni az ötvenes évek elejéről). És nem is mindig a megrendelők önkénye miatt. Mert a megbízatást megvalósító szobrász művészi ambícióval, a művészi tudatával alkotja művét.

A közönség viszonyulása mindehhez sajátos. Az események forróján maga is saját reményeinek megtestesülését, önnön harcának eredményességét tiszteli meg az emlékszoborban, mint ahogy Déry öreg munkása. Nem a művésziesség a fontos, nem a megformálás milyensége, hanem a megformálás ténye, maga a szobor léte. Nincs kit elmarasztalnunk.

Nem kétséges, hogy a Tanácsköztársaság győzelmével az ideiglenes gipszet tartós, nemes anyagból készült, esztétikailag is magas szintű alkotás váltotta fel. A gipsz mintha jelezne a napi politikai szükségletet, és egyúttal mintha arra is utalna, hogy a véglegesnek más milyennek kell lennie.

Csak hogy köztéri szobrászatunk a sematizmus korszakában mintha éppen ezt felejtette volna el: amit a Tanácsköztársaság ideiglenesnek szánt, ekkor gipsz helyett maradandó anyagokból alkották. A hatás-

mechanizmus most is ugyanaz, mint az előbb vázolt. A korszakmeghatározó történelmi eseményt követően a hivatalos politika, a művészet és a tömegek egygyőrtnek valamiféle stildemokratizmusban. Az időben való távolodás azonban (és különösen az adott kor napi problémái) elhalványítják a műalkotást létrehozó napi politikai szempontot (anélkül, hogy a történelmi cezúra jelentőségét csökkentenék; sőt!). A szocializmus önkritikája egyúttal felszámolja a műalkotás auráját a társadalom aurájával helyettesítő kort is. Lejátszódik az emlékszobor kiüresedése. Az aktualitás múltával, esztétikai kohézió híján elveszti tömeghatását is. Pusztán emlékhellyé válik. Koszorúzás, társadalmi ünnepek stb. színhelyévé, amelyeknél tartalmatlansága miatt még zavaró is lehet. Éppen a megváltozott társadalom miatt, amely már nem téveszti össze önmagát a műalkotással.

A folyamat tragikumja különösen élesen domborodik ki, ha figyelembe vesszük, hogy a valóságos történelemben éppen az ellenkezője játszódik le. A történelmi cezúra jelentősége — amint erre már utaltunk —, időben tőle távolodva egyre nyilvánvalóbbá válik, az általa megindított folyamatok kibontakozásával a valóság egyre inkább gazdagszik. Míg az emlékszobor a napi érdekeltségű megközelítés miatt egyre inkább elszegényedik.

Ezért tűnik ma sok, a szocializmus első évtizedeiben állított köztéri szobrunk a mai izlés számára elégtelennek. Vagy legalábbis a közönség egy része számára nem kielégítőnek.

Fontos megtennünk ezt a különbségtélt. Az ízlés makacsabb, mint ahogy gondolnánk: amit ma társadalmi méretekben bírálunk, sőt ellenzünk, és nem támogatjuk a sematizmus álrealizmusa miatt, kifejezetten előnyben részesülhet a tömegizlés részéről. Természetesen általános vizuális elmaradottságról van szó. (Ezen — az oktatáson és még a valóban látott művek motivációs jelentőségén is túltéve —, leginkább a tömegkommunikáció változtatott.) A tény leszögezése önmagában nem elég. Minden vizuális kultúrához vizuális élmény szükséges. Ami a plasztikai, szobrászati közízlést illeti: közönségünk a századforduló tájkájától neobarokkos álpátoszhoz, hibátlan zsinórozású, korlátolt realizmushoz lett szoktatva. Az első világháború után pedig falvainkban és városainkban egyaránt százával állították a borjúját könnyedén vívő szuronyos-puskás, nagybajszú katonákat. „Akiknek” ugyan a Horthy-rendszer nacionalista politikáját kellett volna ébren tartani, mégis (sajátos módon) szándéktalan tiltakozássá, mementökká váltak. Kultikus szerepet tölthettek be, különösen falun. Halottak napján a hozzátartozók égették a talapzaton a túlvilágra világitó gyertyáikat. (Ez lenne a gyerekkori emlék.) Nem a szobor mint látvány volt fontos, hanem létezésük, ami lehetőséget adott a gyertyaégetésre, azok emlékeztetére is, akik ki tudja, hol kerültek föld alá.

Bonyolult összetevőknek köszönhető tehát — amelyek közé az általam jelzettek, mint lényegesen tartoznak —, hogy a 60-as években minden érdemesebb köztéri alkotást kisebbfajta botrány fogadott. Még arra is akadt példa, hogy a helyi vezetés a szakmai közvélemény országos felhőrdülése ellenére visszautasította a felállításra javasolt művet.

Különböző, legfőképpen középiskolás diákokkal folytatott beszélgetésekből szin-

te úgy tűnik, az ízlés heterogenitása miatt ma nem is lehet köztéri szobrot állítani. Különösen veszélyes éppen politikai emléksobrot. Ha ugyanis az eddigiekben azt sugalltuk, hogy az esztétikai mércével mért, rossz politikai szobor árt minden pozitív történelmi eszménynek, illetve a napi politikának (amely kapcsolatát reprezentálja a felállítással és a szobor körüli politikai megmozdulásokkal, ünnepekkel), akkor ennek a megfordításával megoldatlan feladványhoz jutunk. Ha ugyanis esztétikai mércével mért jó szobrot állítunk fel, akkor a széles tömegek ízlésével találjuk magunkat szemben. A körültekintően megvalósult politikai szándékot rögtön elfedi a közízlésbotrány.

Az említett beszélgetések azonban mindig megmutatták a megoldás irányát is. Általában első helyre került a megszokás (művészetszociológia által is igazolt) jelensége, amelyre nem csupán az idősebb generációknak, hanem a fiataloknak is szükségük van.

Sokan hangsúlyozták a megértés, a magyarázás szerepét — iskolában, közművelődés által stb. (Ezért lenne jó például, ha egy-egy városnéző séta során egy-egy iskolai osztály nemcsak sznob csodálattal venné körül a salgótarjáni Radnóti-szobrot, hanem az olyan természetességgel lenne elemzés tárgya, mint akár egy Radnóti-vers.) Ezek a vélemények nemcsak arra hívják fel a figyelmet, hogy a plasztikai műveltség tanítása és terjesztése elégtelen, hanem a köztéri szobrok elhelyezésének előkészítetlenségére is. Élénken emlékszem az egi Lenin-szobor felállításának előzményeire, Makrisz Agamemnon és a város lakóinak párbeszédére. Ilyen és ehhez hasonló tevékenység eredménye lehet, hogy a máról holnapra köztérre kerülő szobrot az értő elfogadás, vagy ami nem kevésbé fontos, az értő elutasítás légköre veszi körül.

Általában: nem kell félni a botrányzagú ízlésvitáktól. Ahol ugyanis az esztétikai szempontokat háttérbe szorítják az ízlés megnyilvánulásai, ott előbb-utóbb fény derül az adott történelmi esemény, vagy személyiség korszerűtlen értelmezésére is. A jó szobor ellen emelt ízlésbeli, formai kifogások ugyanis végső soron a szobor lényege ellen emelt kifogások, s az ízlés mögött történelemszemlélet bukkan elő (Szántó Kovács János szobra, ceglédi Dózsa-szobor stb.). Ily módon ezek a viták nagyon is hasznunkra vannak, mert a tisztulást eredményezhetik.

Példák

Az eddigieket érdemes megyei példákon is megvizsgálni. Válasszunk ki két 1919-es és két felszabadulási emlékszobrot.

Először vegyük szemügyre Szöllösi Enikő Balassagyarmaton és Tar István Salgótarjában felállított tanácsköztársasági emlékművét. Ami az első pillantásra nyilvánvalóvá válik, az a két közelítés alapvető különbsége. Taré harsogóan győzedelmes, lábszártkeresés, puskás katona. Szöllösié elbukásában torokszorongatóan tragikus zászlótartó. Bár ötlete egyiknek sem túl eredeti, a megközelítési módban benne rejlik művészi rangsorolásuk is. Tar Istvánét érezzük a sematikusabbnak, túlzott harsánysága miatt. Szöllösi szobrának tragikumát viszont megejtí a nézőt személyesebb

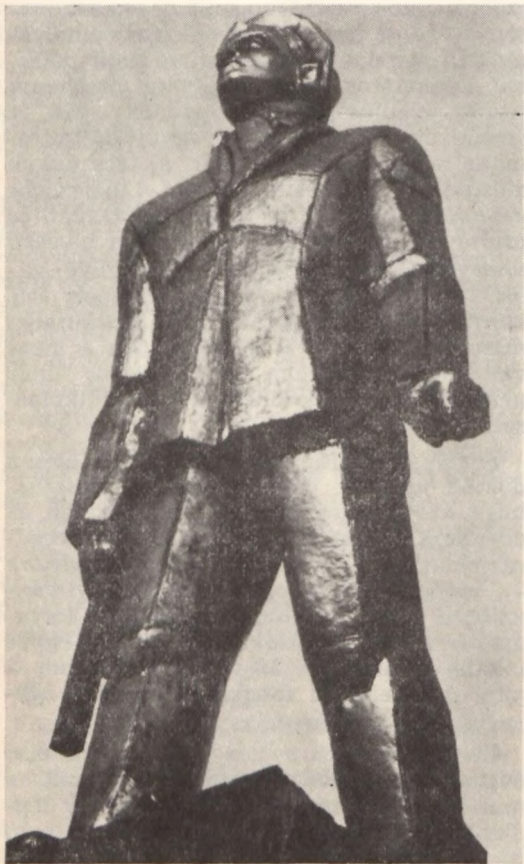
megfogalmazásával. Tar István szándéka erősen leegyszerűsítve nyilván az lehetett, hogy 1919. célkitűzései a mával töretlenül folytatódtak — ami történelmileg igaz is. De művészileg azt eredményezi, hogy az alkotó a má vetíti vissza 1919-be, s a ma eredményei azonosak lesznek a Kommün hősiességével. A történelmi esemény és az ügy azonosítását figyelhetjük így meg. Ezért tántoríthatatlan Tar katonája, amely így viszont már nem is katona, hanem maga a győztes proletárforradalom allegóriája. A történelmi konkrétság hiányán túl a szoborból a személyesség is hiányzik: az ügy elborít minden emberi konkrétságot.

Szóllösi Enikő viszont nem téveszti össze a má-t a történelemmel. Ezt nem egyszerűen az elbukó alakokkal teszi érzéketlenné, hanem az általános szemléleti formán belül drámai szerkezetet alakít ki a vétagok és a törzs, valamint a zászlórúd és a zászló formarendjében. A plasztikai élményt különösen elmélyíti a figurába beható tér. A megformálás artisztikuma a műalkotás és a befogadás „itt és most”-jának különbsége miatt nyer valódi életet. A szobor „itt és most”-ja 1919. A befogadása az eredményeivel napról napra bizonyító szocialista Magyarországnak. Ebből a különbségből adódik az emlékszobor és a néző idejének feszültsége, ennek hatására képződik tiszteletünk 1919 hősei iránt. Itt is jelen van az ügy, de személyes megrendülésünkben már az ügyért áldozatot vállaló én sorsát éljük meg. (Mindezzel nem azt akarjuk mondani, hogy az elbukottat, de történelmileg előremutatót csak bukásában lehet hűségesen ábrázolni. Úgy véljük, nem kerethűségről, hanem belső hitelességről írtunk az eddigiekben.)

Somogyi József Felszabadulási emlékműve és Csaba László Szovjet hősi emlékműve arra példa, hogy a pátosz is lehet tartalmas és alkalmanként a modernség látszatra jobb a sematizmusnál.

Salgótarján városzerkezeti szempontból leghangsúlyozottabb pontján áll Somogyi szobra. Az elhelyezés önmagában is megnöveli jelentőségét. A kompozíción érződik, hogy a betöltendő szerep tudatos figyelembevételével készítette alkotója. Átlagos szemmagasságnál nem magasabb talapzaton emelkedik ki a nagy formátumú térből. Mértéktartása is hozzájárul ahhoz, hogy a tér demokratikus jellegét fokozza, ugyanakkor a tér és a betonépületek emberi léptékét is erősíti (vagy talán megadja?). A különböző nézőpontokból, ahogy a vasbetonra rávetül a két emberi alak, önkéntelenül is Le Corbusier modulár-figurájára gondolunk. Tekergő, döglődő sárkánykígyóra merészen felállított női alakok, kitért karok és röpülő galambok jelenítik meg a témát, s rögtön az anyag lehetőségeinek kiaknázásáról beszélnek. A sárkánykígyó figurájával a magyar szobrászat kezdeteihez, és egyúttal ősi, a mai közönség számára is egyértelmű, de plasztikailag nem szokványos jelképhez nyúl vissza Somogyi. (A madarak szokványosabbak, de kompozicionális szervezőségeükkel természetesen tűnnek.)

A kompozíció a mozgásos elemek ellenére is statikus benyomást kelt, az erővonalak szabad kifutásában nyugodtságot érzünk. Ebben az általános kiegyensúlyozottságban „fogalmazódik meg” az emberi figurák hátlája. Jelenvalónak érezzük a pátoszt is. A

történelmi pillanat pátosza azonban az utókor által nyert megfogalmazást. Ezért a frissen felszabadultak elemi erejű érzelmnyilvánításánál lényegesebb szerepet kapnak a békében eltöltött évek érett érzelmei, amelyek a pillanat súlyát már egy megtett korszakon mérik le.

Csaba László valami nem szokványosat akart, veljük, amiből jelentés és tartalom nélküli lett. Ótágú csillagot vetít ki térbe,

vasbetonból. A csillag ettől nem válik szobrászati tartalmak hordozójává. Sőt, az sem tűnik fel, hogy csillagról van szó. Az építmény betonidomok mondanivaló nélküli rendje marad. Csaba László azonban nem szobrász, hanem építész. Ráadásul a terv is, de a kivitelezés is hordozza a monumentalitás igényét. Ez azonban, azt hiszem, jóindulatú melegség marad. A tény az emlékmű — az arányok és az elhelyezés esetlegességeivel.

Most lehetne megemlíteni, hogy Varga Imre Város című kompozíciója mennyivel sikeresebben közelíti meg a modernség és emlékszóbor közös nevezőre hozását. Ez azonban már kívül esik kísérletünk tárgyán. Egyébként is a Várost „csak” elhelyezték, több értetlen kitagadásban részesült, mint értő elutasításban. És hányan vannak a sznobokon kívül és ellenére, akik el is merik fogadni? Ugyancsak értőn.

Pál József

Az amatőr színjátszás házatáján

Hallomásból tudom (azok mesélik, akiknek élete, s így kulturális élményei is hosszú távon kötődnek Salgótarjánhoz), hogy évtizedeken át dicsekedett ez a város az acélgyár patronálásával működő amatőr színjátszó együttesel. A Petőfiről elnevezett csoport híre túljutott a megye határain, s a hivatalos elismerések során túl minősítette működésüket az előadásai között mindig nagy számban jelenlevő közönség is. A Petőfi-színjátszók egykor Salgótarján színházát jelentették.

Mára az együttesnek szinte csak dicső múltja maradt: jelene gondokkal, megoldhatatlannak tűnő problémákkal terhes.

Egyedi jelenség vagy tendencia vajon az amatőr, a munkásszínjátszás iránti aktív közreműködő érdeklődés és tevékenységük színvonalának megcsappanása?

H. F.

— Milyen jelentőséget — művészeti alkotó és alakító, közösségformáló szerepet — tulajdoníthatunk ma az amatőr színjátszó mozgalomnak? Nem jelent-e gondot az együttesek közötti jelentős színvonalbeli eltérés?

DEBRECZENI TIBOR, a Népművelési Intézet osztályvezetője:

— Az amatőr színjátszó mozgalomról beszélni nehéz és könnyű egyszerre. Nehéz, mert apróbb gondok mindig akadnak, könnyű, mert a célokat, módszereket megfogalmazták, a szakirodalomban ezek olvashatók, és az is nyilvánvaló, hogy a mozgalomra szüksége van a társadalomnak, hiszen éppen az olyan típusú alkotó ember kimunkálásában vállal részt, melyre a szocializmus építésének jelen szakaszában egyre inkább szükség van. Könnyen belátható, hogy minden ilyenféle emberformáló tevékenységet támogatni kell. Tulajdonképpen a közösségi ember kimunkálásáról van szó. Bizonyított tény, hogy minden (jó) amatőr együttes közösséggé válik, s ez a közösség a művészet közegeiben jön létre, alkotó, teremtő munka közben.

Az sem elhanyagolható tény, amit a témával foglalkozó természetudósok emeltek ki, hogy tudniillik ez a tevékenység egyfelől gátat vet az elidegenedésnek, mérsékli a technizálódó szakbarbárságot, másrészt általa a személyiség harmonikusabbá válik. Tulajdonképpen tehát ez jelenti az amatőr művészetek első funkcióját: a belső nevelés, személyiségfejlesztés.

Nem kevésbé fontos funkció, hogy — most ne vizsgáljuk a megvalósítási szintet — értéket hoznak létre. S végül a harmadik lényeges komponens a közvetítés: azaz hogy ezek a csoportok másokat — közösséget — is bevonhatnak a „munkába.”

Persze ezek az összetevők rétegződve valósulnak meg. Az „élboly”-hoz tartozó csoportok mindhárom követelménynek eleget tesznek, a „derékhad” többnyire az első kettőnek, s végül nem szabad elfeledkezni a harmadik rétegről, az „örök kezdők”-ről, azokról a csoportokról, melyek 1—2 évi működés után feloszlanak. Még az ő létüknek is van értelme, mert noha a közvetítés szintje gyenge, a belső önévelő munka megtörténik, s bizonyos fokú alkotásról is beszélhetünk esetükben. Éppen ezért nem érdemtelen szólni arról a gyakorlatról, hogy a megyei szervek, intézmények a nem elég magas szinten produkáló csoportokról általában leveszik a kezüket, holott a nem élvonalbeli együttesek is meghozzák az önművelő közösségformálódás hasznát.

Hogy eltolódik-e az amatőr színjátszás a játék felé?... Nem hiszem. Sok a tanár-rendező, s éppen ezért az oratórikus forma

dominál még mindig, hiszen ez nem kíván játékkultúrát; ezen kívül permanensen jelentkeznek olyan igények (évfordulókra, ünnepekre való készülés), melyeknek talán leginkább ez az előadásforma felel meg.

— Mi a véleménye az amatőr színjátszó mozgalmon belül a munkásszínjátszás helyéről, minőségéről, lehetőségeiről?

ÉLESS BÉLA, a Népművelési Intézet munkatársa:

— Hát igen... valóban korunk egyik legizgalmasabb problémája a munkásszínjátszás. Maga a meghatározás is, a fogalom pontos körülhatárolása is napjaink egyik közművelődési vitatémája. A legkorszerűbb felfogás úgy értelmezi a munkásszínjátszást, mint azoknak az együtteseknek összességét, melyek a termelőkollektívákkal, a munkások érdekképviseleti szerveivel szoros kapcsolatban, azok elvi-ideológiai irányításával működnek, összetételükben legalább ötven százalékig munkások, műsorpolitikájukban meghatározó a munkásosztály társadalmi-történelmi szerepének, mindennapi problémáinak bemutatása, a munkások művelődésének segítése.

E bonyolult megfogalmazás azt is érezteti, hogy Magyarországon nem egy kifejezetten erre a célra létrehozott szervezet foglalkozik munkásszínjátszással, hanem — ahogyan közművelődésünk egésze is több szektorú — több társadalmi szerv, elsősorban a SZOT.

A szakszervezet által fenntartott kb. 400 csoport mellett az ipari szövetkezetek kb. 60, a tanácsok kb. 200, a szakmunkásképző intézetek mintegy 50 csoportot működtetnek. Az adatok szerint tehát hazánkban körülbelül 1700 munkásszínjátszó közösség dolgozik.

Hogy mit játszanak ezek az együttesek? A többség ma még — lemaradva a mozgalom élvonalától — színműveket (realista játéktípusban), jeleneteket, koncertszerű összeállításokat és oratórikus lírai és epikus műsorokat.

Legjobb munkásszínjátszó együttesek (a Budapesti Csili Sós Imre Színpada, a Kaposvári Fonómunkás Kiszínpad, a Tatabányai Bányász Színpad stb.) példamutatása nyomán új színeket nyer és egyre gazdagodik a pódiumjátékok bemutatása. A pódiumi jelzéses színjátékforma felel meg leginkább a munkásszínjátszás korszerű követelményeinek: az üzemi vagy lakóterületi klubokban, munkásszállásokon, s az épületeken kívül — parkban, játszótéren, szórakozóhelyeken — a jelzéses játék különféle formái alkalmazhatók leginkább.

A korszerű játékkörkép térhódítása jelenleg zajló, örömdetes folyamat. Örömdetes, mert lehetővé teszi, hogy az együttesek konkrétan kapcsolódjanak a munkásközösségek művészeti ismereteinek bővítéséhez, s nem utolsósorban igényes módon vegyenek részt e közösségek szórakoztatásában.

— Milyennek itéli a munkásszínjátszás jelenét és jövőjét egy „fiatal munkásszínpad” rendező-vezetője?

SZÓDA SÁNDOR, a tatabányai KOMÉP Színpad rendezője:

— Színpadom, a KOMÉP Színpad fenntartója a Komárom megyei Állami Építőipari Vállalat. A csoport 1974. május 1-én alakult: a dátum teljesen véletlen, mi mégis kicsit jelképesnek érezzük. Munkásszínjátszást akarunk csinálni, a munkások művelődését szolgálni. A csoport tagjai az elmúlt években végeztek a 314. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézetben.

Nem véletlenül hangsúlyozom mindezt, hanem azért, mert meggyőződésem, hogy az iparitanulói-intézetekben, ahol a jövő szakmunkásait nevelik, kellene többet törődni az amatőr színjátszás-

sal és általában az amatőr művészeti mozgalommal — ott meg-alapozni a munkásművelődést. (Szerencsére egyre több ilyen is-
kolatípusban folyik már hasonló tevékenység.) Az amatőr munka
kétirányú haszna (produkcióival a közönség művelődési igényét
elégíti ki, fejleszti, növeli; ugyanakkor a mindennapi munka so-
rán a tagok önművelése is magasabb szintre emelkedik) itt egy-
értelműen a jövő munkásosztályáé. Lehet, hogy a dolgok vélet-
len egybeeséséről van csak szó, de azt hiszem, ezzel nem magya-
rázható az a tény, hogy színpadom 13 tagjából (9 fiú, 4 lány)
mind a 9 fiú fizikai munkás, szakmunkás vagy szakmunkásta-
nuló; „lányaim” között is van egy szakmunkás, a másik 3 érettsé-
gizett alkalmazott, s a 9 szakmunkás fiúból egy már megsze-
rezte az érettségit, 6 pedig most jár középiskolába. Mondom, igaz,
hogy eleve az ilyesfajta „szellemi tevékenység” iránt érdeklődő
fiatalok találják meg az utat az amatőr mozgalomhoz, de kissé
büszkén vallom, talán a csoport is hozzásegítette őket az igények
felébresztéséhez, vagy tudatosulásához.

Próbarendünket is az iskolai munkához igazítottuk, s mert a
többség hétfőn, szerdán, pénteken jár esti középiskolába, hát
kedd, csütörtök, szombat a próbanapunk. Csütörtökön néhány is-
kolás, illetve nyelvet tanuló gyerek miatt csak este 8 órakor tu-
dunk kezdeni, a késői próbákön mégis szinte teljes a létszám,
hiányzás csak igen indokolt esetben fordul elő; pedig van, aki
két műszakban dolgozik.

Egy jellemző példa a színjátszás vonzóerejére. Három olyan
gyerek van a csoportomban ma is, akik az 1970-ben alakult Ipari-
tanuló csoportnak is tagjai voltak. Az egyikük egy évig „színját-
szott”, aztán közben leérettségizett, s az idén, amikor az Építőipari
Vállalat lett a gazdánk — ő ott dolgozik —, újra jelentkezett.
Most katona, a csoport tagjai leveleznek vele, katonaesküjére is
elutaztak néhányan. Az Építőipari Vállalat jó gazda: megfelelő

támogatást ad, s ezért „elvárásai” is vannak — amelyek egybe-
esnek a mi elképzeléseinkkel. Most indul egy „munkásszálló-so-
rozatunk” József Attiláról. A vállalatnak ugyanis a megye leg-
különbözőbb részein közel tíz munkásszállója van, az ottlakók
kulturális igényeit kielégítendő-nevelendő sorozatokat tervezünk
a magyar és a világirodalom nagyjairól. Nem szégyen az ismer-
retterjesztés, valljuk, műsoraink közben konkrét ismeretterjesz-
tést is tartunk.

Közben pedig készülünk a tavaszra, a „Hazánkról szóljatok,
szép szavak” vetélkedőre.

1924-ben öt, 1925-ben tíz hétig sztrájkoltak a tatabányai bányá-
szok. Ez utóbbi volt a magyar szénbányászat legnagyobb sztrájkja.
Még élnek néhányan az akkori bányászok közül —, most a sztrájk
körülményeit kutatjuk, s ebből az anyagból csinálunk műsort.
A munkát egyre inkább szeretném a kollektív munkájává tenni:
én az MSZMP Megyei Archivumában kutatok, a felderített élő
szemtanúkat — a velem való konzultáció után — a gyerekek ke-
resik fel magnetofonnal, s készítenek riportokat. Ez azt hiszem,
önmagában is eredmény: gyerekeim lapozgatják a két világhá-
ború közötti időszak történelmét, ismerkednek élő tanúkkal —
mindenképpen hasznosnak érzem ezt a munkát. Hát még, ha jó
előadás sikeredne belőle!!

Hogy milyen lesz a sajátos kifejező formánk, milyen lesz a mi
színházunk? Csak az irányt látom, amerre menni szeretnénk. Mi
úgy mondjuk: „indulatos színházat” szeretnénk csinálni. Olyas-
fajta színjátszást, melyben mindig a játékos saját indulata épül
be a játékba, az pedig — éppen mert átélt indulatokról, érzel-
mekről van szó — a mába rántja a történetet, a mondandó álta-
lánosabb érvényűvé válik, és ez a dolgok rendjénél fogva a szín-
ház egész kelléktárát meghatározza.

Igy is közügy

A gyermek születése előtti élet kérdései a
boldog, izgatott várakozás találgatásai. Vajon
milyen lesz? Kinek a vonásait örökli? Me-
rem-e majd a kezembe fogni? Amolyan köny-
nyű sóhajok ezek. Választ nem várók, gond-
talanok, felhőtlenek.

S ha megszületett, léte követelő, ellátást,
gondoskodást igénylő. És újabb kérdések jön-
nek. De az új kérdőjeleket már nem az idil-
likus tervezgetés írja. Földönjáró gondok jut-
nak most már a szülők osztályrészeül. Nagyon
is reálisak, nagyon is köznapiak, s válasz nél-
kül nagyon is kielégítetlenek.

1.

— Írjátok már meg egyszer azt is, hogy a
kereskedelem, illetve az ipar (nem tudni, hogy
mikor melyik a ludas, mert egymás közti lab-
dázgatásukból ez derül ki legkevésbé), gyak-
ran miért nem tartja kötelességének a népe-
sedéspolitikai megvalósításának segítését! —
Egyik ismerősöm noszogatótt így, s azonnal
sorolta is, mi az, ami éppen nem kapható,
vagy ami kapható ugyan, de eséllyel indul-
hatna a „Mama Bosszúsága” címért folyó moz-
galomban.

A kapható — nem kapható kérdés valóban
„megér egy misét”.

— Igazi kálváriát jártam a rácsos gyermek-
ágy után — első gyermekét nevelő fiatalas-
szony mondja a panaszt, immár megkönnyeb-
bülten, de még mindig az emlék ébresztette
keserűséggel. — Hónapokon át kerestem az
üzletekben, nem akartam elhinni, hogy tény-
leg nincs. Ha megláttak, már messziről inte-
gettek az eladók: ne járjak hiába a nagy ha-
sammal. Amikor már nagyon szorított az idő,
írtam anyámnak, próbáljon keríteni valahon-
nan, akár használtan is, csak legyen. Ő húzott
ki a pácából. Pusztán a kíváncsiságnak enged-
ve, azóta is érdeklődöm utána, s azóta sem ta-
láltam még gyermekágyat.

— Felfoghatatlan számomra, hol a dotáció
a drága gyermekholmikon — tűnődik az új-
donsült apa. — Mit kérnének vajon a 17 fo-
rintos előkéért, ha még dotáció sem lenne? —
aztán finom gúnnyal hozzátá: — Persze, én
nem értek a dolgokhoz, én csak amolyan tájé-
koztatlan vevő vagyok. Vevőcske...

Ha a hangnem nem is mindig egészen indo-
kolt, a tények mindenesetre igazak. S a so-
szor megjárattott, sokszor hitegetett ember már
vajmi keveset ad a hangnemre. Tekintet nél-
kül a finom árnyalatokra, „natúr” mondja a
magáét.

A mama nyolcéves lányának csak 400 forin-
ton felüli értékű nadrágot talált. A mama a
kilencéves lányának csak 300 forintos csizmát
kapott. Mindketten drágállották, bár mind-
ketten készségesen feltételezték: bizonyára
rosszkor mentek. Csak hát éppen akkor volt
szükségük és pénzük a keresett holmira.

Kevés a mechanikai játék, úgyszólván nincs
is. Hasonlóan az olyannyira keresett diavetít-
tőhöz és görkorcsolyához... És hová tűntek a
kantárok a kisanadrágokról? És a kis zsebek
az ingekről és nadrágokról? S miért oly szűkre
szabottak a gyermekkabátok váll- és ujjrészei?
Talán azért, hogy megoldhatatlan feladat elé
állítsák a szülőt, aki történetesen rétegesen
szeretné öltöztetni gyermekét?

Az utolsó kérdés már magában hordozza
válasza terhét is: lehet-e például luxusról be-
szélni akkor, amikor gyermekcipőkről van
szó? A gyermekcipők fajtáját ugyanis két al-
fajra osztja iparunk-kereskedelmünk: árstop-
pos cipőkre és luxus jellegű cipőkre. Az ársto-
posak az olcsóbbak, szépséghibájuk azonban,
hogy gyakorta elszakadnak, beáznak kívülről,
átáznak belülről a láb lecsapódott melegétől.
Törnek és kitöredeznek, túl vékony vagy túl
vastag és merev a talpuk. Hasonlatosak ahhoz
a bizonyos állatorvosi tanlóhoz: mindenféle
betegséget képes produkálni. Ezzel szemben
a luxus jellegű cipők drágábbak, jóval szeb-
bek, s talán valamivel jobbak. Talán.

Az ipar nem szégyelli a rossz minőségű ci-
pőket kiadni a kezéből. (Bár mondják, az
utóbbi egy esztendőben kis javulás észlelhető
már.) A szülők annál szemérmesebbek, restel-
lik a csődöt mondott holmit visszavinni a
boltba. Hogy ki az tehát, aki ráfizet, az telje-
sen egyértelmű...

(A „luxus gyermekcipő” meghatározásnak
egyébként is visszas felhangjai vannak. Miért
kell a gyermek világról szerzett első ismeretei
között máris szerepelnie a luxus szónak?
Gyermek és luxus — fonák társítás. Még a
sok mindenhez hozzáédződött fül is idegen-
kedve bezárkózik előtte.)

Iskolai dolgozathoz illő lenne most általános
konzekvenciákat levonni. Nem szükséges, hi-
szen mindenki előtt nyilvánvaló: a népesedé-
politikai határozat végrehajtása nem csupán
a szülők, nem is pusztán az egészségügy dolga.
Tennivalója és felelőssége van benne az ipar-
nak és a kereskedelemnek is, méghozzá nem
is csekély. Az „ipar nem gyártja, kereskede-
lem nem rendeli” refrénű kiszámolós versike
recitálása helyett inkább e tennivalók s e fe-
lelőség dolgában keljenek versenyre egymás-
sal.

2.

Nehéz megágyazni a szerelemnek. Főddél,
különösképp saját fődél alá jutni a párna-
k, amely egymásnak ajánlotta életét, jövőjét. S
ha életük új ágban folytatódik? A gyermek-
nek könnyű-e vagy legalább könnyebb-e már
helyet, biztos vigyázást lelni?

Okos találmány a gyermekgondozási segély,
szabadság. Azért találták fel, mert a legtöké-
letesebb bölcsőde sem ér fel a jó családi miliő-
vel. És ezért, hogy az anya dönthessen: foly-
tatja munkáját, vagy azt átmenetileg gyermeke
nevelésével cseréli fel. S hogy — eltekintve a
hivatás illetve az anyagi juttatás kétségtelenül
érvényesülő kényszerétől — valóban választ-
hasson, második lehetőségként nem csukták
be a bölcsődéket sem. (Bár akadtak többen,
akik nyomban készek lettek volna rá.)

„Gyermekintézmény-hálózatunkban a böl-
csődei igények kielégítése a legelmaradottabb.

(Országosan 1006 bölcsődés korúra 97 férőhely, megyénkben 62 férőhely jut.) Fokozza az igények és az elhelyezési lehetőségek közötti feszültséget, hogy a IV. ötéves tervre előirányzott bölcsődei férőhely-fejlesztés csak részben valósul meg." (Részlet az MSZMP Nógrád megyei Bizottságának a népesedéspolitikai határozathoz kapcsolódó feladattervből.)

A megyére általánosan jellemző képből persze a színskála minden árnyalata megtalálható: a bölcsődétlen községektől kezdve egészen a zagypálfalvi Gorkij-bölcsődéig, amely a legszebbek, legtágasabbak egyike.

Salgótarján hat bölcsődéje 224 helyet kínál a három év alatti gyerekeknek. Ezzel a hat intézménnyel szinte évek óta minden jogos igényt képes a város kielégíteni. Sőt, az idén először a beiratott gyermekek száma nem éri el a férőhelyszámot. Bár ez alighanem véletlen periódus csak, ősszel valószínűleg nem állja már meg helyét a megállapítás. Idén ugyanis 25 százalékos a „gyermektöbblet” a sokak által becsült 10 százalékkal szemben. Igaz, ugyan, hogy legkevésbé az anyák szándékát lehet prognosztizálni, mégis azt kell mondani: az idei, csaknem ideális állapotot prolongálni aligha lehet.

Nagy tévedés lenne azt gondolni, hogy az átlagosnál jobb körülmények között nyugodtak, békések a szülői kedélyek. Aki bölcsődei „főszobában”, augusztus utolsó hetében beül a városi tanács egészségügyi osztályára, s végighallgat, végignézi egy-egy hangos szülői nagyjelenetet, riasztó állapotokra következtetne. Holott arról van szó csupán, hogy a legtöbb szülő foggal-körömmel ragaszkodik a lakóhelyéhez legközelebb eső bölcsődéhez. Akkor is, ha az már tele van, sőt, akkor is, ha már túlszűfolt.

— Pedig minden ilyen esetben szépen, türelmesen elmagyarázzuk a szülőknek: higgye el, a túlszűfoltóság a gyerek kárára megy, az ő gyerekének is, nemcsak a másénak — mondja például dr. Muzsaj József, Salgótarján város főorvosa. — Hiába minden rábeszélés, megokolás, jobb belátásra szinte senki nem tér. Pedig addig, amíg bölcsődénk fölös számban nem lesz — márpedig egyhamar nem lesz —, a kényelmi szempontokat kissé mégis mérlesekni kell. Budapesten Kőbányáról Újpestre hordják a gyerekeket, nálunk a vásártéri szülő már nem hajlandó a Csizmadia úti Ságvári-bölcsődébe vinni a kicsijét. Félreértés ne essék, magam sem pártolom a gyerekekkel való hosszas utazgatást, buszozgatást, de a lehetőségek határok közé szorúlnak, s ezt tudomásul kell venni.

S mert nem mindenki veszi tudomásul, kialakult az a helyzet, hogy a zagypálfalvi Gorkij- és a Csizmadia úti Ságvári-bölcsődében viszonylag kevés a gyerek, viszont jócskán zsúfolt a Lovász József úti Napsugár és a Bem utcai Petőfi is. Lévéen a gondozónőknek valamennyi bölcsődében mindössze két kezük, természetesen, hogy a több gyermeket csak kisebb „fajlagos időráfordítással” tudják ellátni.

A megyeszékhely 48 gondozónői állása betöltött, kivéve azt a négyet, amelyet a szabad szombatok bevezetésére visszapótlásként kapott a város. A két, védett korban levőtől eltekintve valamennyi gondozónő szakképzett. Legalábbis jelenleg. Figyelembe véve ugyanis az igencsak szolid gondozónői fizetéseket, számítani kell bizonyos, elfelé irányuló mozgásra. Január 1-től 1440 forintnál kisebb gondozónői fizetés nincs már Salgótarjánban. De gondoljunk csak bele, van-e még terület — ezen kívüli, ahol minden „anyagok” legfinomabbikával, a gyermekkel dolgoznak —, ahol a szakképzett munkát ily csekély fizetéssel ismernék el? A „piacról élünk” szemlélettel szemben persze ott a hivatástudat és -szeretet, reálisnak tűnik azonban a feltételezés, hogy az anyagi juttatás alacsony voltát az csak bizonyos határig ellensúlyozza. S a határon túl már a gazdasági kényszer az erősebb, nem az erkölcsi.

Az egyenlőtlen területi eloszlás egyébként nemcsak a helykihasználásra igaz. Igaz úgy is, hogy az északi városrészeknek egyáltalán nincs bölcsődéje. A Seбай-telepen és a Kemerovó körüton lakóknak nagy gondja ez. Annál is inkább, mert a két lakótelepen zömmel fiatal házaspárok élnek, s két gyermek felnevelésére vonatkozó ígéretét sokuk máris beváltotta. Az V. ötéves tervben az északi városrész kap bölcsődét, valószínűleg Seбай-telepen helyezik el.

3.

P. Cs. nevetve mesélte:

— Ha igaz az, hogy holt híret keltett ember örökké él, akkor az én házasságom is örökkévaló, mert elvált híremet költötték már. Pedig annyi történt csupán, hogy külön jártunk színházba, moziba, felváltva vigyáztunk a gyerekre. Az egyedüli lehetőség, hogy az ember ne maradjon le mindenről. Vannak pótolhatatlan és bezohozhatatlan dolgok. Később hiába már minden, ezeket az alkalmakat többé nem lehet visszahozni.

Úgy tűnik, P. Cs.-ék módszere szépen tartja magát. A gyermekes házaspárok ma is ebből az egyből választhatnak, ha történetesen nem élvezik a „nagymama-service” áldásos könnyítését. Mert akkor joggal érezhetik magukat páholyban. De ha nem?...

Csodálatos dolog lenne, ha a fiatal mama vagy papa egyszerűen csak felemelné a telefont: „Pótmamaszolgálat? Este 6-ra kérünk egy pótmamát a színházi előadás végéig! Rendben van? Köszönjük!” Túl szép ahhoz, hogy igaz legyen. Nincs még olyan telefonszám, amelyre pótmamák jelentkeznek.

Miért nincs? Hiányzik a vállalkozó kedv? Hiányzik az életre hívás feltétele? Vagy a vállalkozás gazdája? Nehéz ma már eldönteni, pontosan minek híján futott zátonyra a pótmamaszolgálat ügye. Mert az ügy manapság ott tart, hogy éppenséggel nem tart sehol.

Szépen indult pedig a történet. A számviteli főiskolás lányok kopogtattak a salgótarjáni városi tanácson azzal, hogy ők vállalnák a pótmamaságot. Kedvük, anyagi helyzetük egyaránt ösztönző. Csakhogy rend a lelke mindennek. Egy ilyen szolgáltatást nem lehet csak úgy, ukk-mukk-fukk nyélbeütni. A hivatal azért van, hogy hivatalos formába öntse a vállalkozó kedvet, s egyúttal vállára vegye a „gazdai” feladatokat is.

A hivatal ezúttal a következőket mondotta a főiskolás lányok érdeklődésére:

— Kell egy egészségügyi minimumvizsga. Primitív szintű egészségügyi ismeretek elsajátításáról (hogy kell tartani, pelenkázni a gyereket, stb.), hét-nyolc előadás meghallgatásáról van szó. Főiskolásoknak ez nem okoz nehézséget. Egészségügyi könyvet kell kiállítani a pótmamának, a vizsgálatokat pedig rendszeresen megújítani. Természetesen, hogy fertőző betegségben szenvedő embert nem küldhetünk gyermek mellé. Ebben tudunk segíteni, meg is tesszük szívesen.

Ugyanakkor azonban azt is közölte a hivatal, hogy ezen túlmenően mást nem tehet. Azaz nem vállalja a szolgálat munkájáért a felelősséget, mert azt csak saját szakképzett dolgozóit teheti. Nem vállalja a munkaközvetítést, sem az adminisztratív ügyek intézését, munkajogi kérdések kézbe tartását stb. Az egészségügyi minimumvizsgával és kis-könyvvel ellátott lányok tehát a saját felelősségükre és „szakállukra” pótmamáskodhattak volna.

Ezt viszont ők nem vállalták. Ezért tart az ügy ott, ahol tart. Azaz sehol.

Egy szép vállalkozás megfeneklése mindig elgondolkoztatja és elszomorítja az embert. Tény, hogy a pótmamaszolgálatra nagy szükség lenne. Mert nem egészen igazságos dolog, hogy a gyermeket vállalkóra egyben a szórakozásról, művelődésről való kényszerű lemondást is rátestálják. Tény, hogy lennének már, akik szívesen mennének hához pótmamának a hívásra. Miért nem találkozhat akkor szándék és igény?

Tökéletes holtpontra nyugszik most a pótmamaszolgálat ügye. Makacsul és kimozdíthatatlanul. Mint valami gúnyos fintor, szemtelen fricska, konok „csakazértse!” a jó szándéknak.

Csakhogy nem olyan probléma ez, amelynek létébe akár átmenetileg is bele kellene nyugodni. Nem lehet megalkudni a gondolat, hogy a hivatalos, de szükséges formák híján megbukjék a vállalkozás. A mostani kedvetlenségéből, letargiából kirugaszkodva, egy következő nekiveselkedéssel meg kell találni a megvalósítás útját, módját. Mint ahogyan másutt — úgy hírlík — máris megtalálták.

4.

Országos híre kelt a salgótarjáni összefogásnak. A példát a közvélemény, a sajtó azóta is emlegeti. Bizonyosságul arra, hogy milyen nagyszerű tettekre képes az ember, ha gyermekéről van szó. Az összefogás eredménye: 300-al nőtt az óvodai férőhelyek száma! Ezzel a gondok valamelyest enyhültek. De hol vannak még a megoldástól?!

Az egyes óvodák terheltsége nagyon változatos. A zagypálfalvi, hallatlanul túlterhelt, 130—150 százalékos kihasználtsággal dolgozik, a zagvarónaiban viszont van még hely.

Az óvodák egy része egykor más célra épült. Ezek ma szükségóvodák. Hiába toldják-foldják, szépitgetik őket, soha nem érnek az „igazi” óvodák nyomába.

Az összefogás nyomán a férőhelyek száma gyarapodott, a konyhai kapacitás azonban egy adagall sem nőtt. Az eddig „csupán” túlterhelt konyhák most már az agyonterheltség határait is átlépték: átlag 200 százalékos kihasználtsággal dolgoznak. A megoldás: az új óvodákat korszerű konyhával kell megépíteni, a régiéknak pedig egy majdan megépülő, központi konyháról kell szállítani az ételt.

— Ezek a realitás tényei — mondja Csik Pál, a városi tanács elnökhelyettese. — Részint szükségszerűek is, hiszen sok az örökségünk, sokfelől köti gúzsba a jobbító kezét. De az már mai felelőtlenség, ha ezek számát még újabbakkal toldjuk meg. Az anyagi eszközök szükségessége sem indok arra, hogy a pénz fogytával az óvodát és a bölcsődét hagyjuk ki a lakótelepi beruházás megvalósításából. Kevesebb lesz a feszültség, ha inkább egy lakóház felhúzásáról mondunk le, de nem hagyjuk sorára a lakáshoz juttatott gyermekes családokat. Nem szabad megengedni magunknak azt a luxust, hogy lakótelepeket emeljünk gyermekintézmények nélkül! Nem elég, ha csak a várost látjuk, s a benne lakó embereket csak akkor, amikor már hangosan követelnek. Az urbanizálódással a gyerekek szembeni felelősség növekedése is velejár, és erről egyetlen városépítőnek sem szabad megfeledkeznie.

5.

K. L.-né fiatal pedagógus. Második éve neveli otthon gyermekeit.

— A szeptemberek a legnehezebbek. Nem találok a helyem, a bőrömből majd kibújok. Sose hittem volna, hogy az évnvtő íze-hangulata ennyire meggyötri az embert, ha nem lehet része benne. Persze, nem könnyű év közben sem. Éppen most hiányzom, amikor a pedagóguspályán egymást érik a változások. Időnként elsétálok az iskolába, hónom alá fogom az összes szaklapot, folyóiratot, ami csak kezem ügyébe kerül, s viszem haza átböngészni. Ha többet nem is tudok, legalább ennyit tegyek meg.

F. L.-né gépészmérnök. Úgy tervezi, egy évig marad otthon, kislíával.

— Ez is óriási kiesés, véres verítékkal pótolható csak. Anyagiakban is persze, de ebbe még talán könnyebb beletörődni. Hanem a

A bánya — Tiribes, 1975.

süket elszigeteltség, az a szörnyű! Hogy hiába olvasok szakkönyvet, szaklapot, mégsem tudom, merre hány méter a szakmában. Mert a munkahely az nem szaklap. És nem lehet elvárni senkitől, hogy állandóan házhoz hozza a benti híreket. Tudom magamról, amikor még dolgoztam, milyen nehezen jutottam el beteglátogatásra, nem mintha nem akartam volna. Odabenn az élet megy tovább. Csak körülöttem lett olyan csendes, lassú minden. Egyébként félre ne értse, nagyon szeretem a fiamat, nem nyúg számomra vele lenni. De eddig életem felét, ha nem többet, a szakmámról áldoztam. Ez tény, nem lehet meg nem történté tenni. Életemnek ez a fele hiányzik most.

K. Gy.-né lemezkiavágó. Kislányával maradt otthon. Fiával, a nagyobbakkal csak az öthónapos szülési szabadságot vette igénybe.

— Építkeztünk, nagyon kellett a pénz. Muszáj volt. De saját példából látom, hogy a picinek milyen sokat tesz a nyugodt, békés otthon, az édesanya. Hajnali sötét utcán bölcsődébe rohanni az álom és ébrenlét között vergődő gyerekekkel... Nem akarom még egyszer végigcsinálni. Elég nehéz a gyári munkám, ez is belejátszott a döntésbe. Anyagilag persze megérezzük, de a férjem dolgozat estenként itt-ott, pótol valamit. Szakmailag? Nem vagyok én tanult ember, három év múlva ugyanaz a munka vár. Ez okoz nekem a legkevesebb fejfájást. Hogy esetleg tanulhatnék? Minek? Nem való az már egy kétgyermekes anyának. A férjem is azt mondja: te csak maradj nyugodtan, nem kell már neked küszködni a tanulókkal. Rendszerben tartani a családot, meg pótlásként még egy kis pénzt is keresni, elég az egy asszonytól.

Fiatal férj okfejtése:

— Ha úgy veszem, hogy a gyermekgondozási segéllyel a gyermeknevelés munkáját fizetik meg, akkor jogos, hogy mindenki azonos összeget kap. Ha viszont a fizetés és a segély közötti különbözetet néztem, akkor a kvalifikáltabb, tehát magasabb keresetű nők hátrányt szenvednek. Ez így nem igazságos. Van valami ráció abban, hogy a fizetés és a gyes között százalékos kapcsolatot kell teremteni. Persze a mostani összegeknek minimumkénti biztosításával, nehogy a kiskeresetűek járjanak rosszul.

Sz. S. üzemi párttitkár. Neki magának is kisgyermekei vannak. De nem azért, hanem az ügyért szól lelkesedése.

— Név nélkül lesz? Csak azért, mert új ember vagyok én itt, nem szeretném, ha azt mondanák rólam: fitymálok mindent csak mert nem én csináltam. A gyes-en levőkkel nálunk nem sokat törődtek. „Meghaltak, eltűntek, vidéken lettek eltemetve.” Erről a pontról most már nagyon sürgősen ki kell mozdulni. Hogy mire gondolok? Például: időnkénti látogatásra, s hogy ezeken a benti susmosokon, pletykákon kívül komoly dolgokról is szó essék. Meghívni a kismamákat ünnepekre, rendezvényekre, és nem megsértődni, ha netán valamelyikük nem jön el. Ez nem az a helyzet, amikor Mohamed távol tartja magát a hegytől, s az viszont. Sokkal többről van szó, nagyobb a tét, minthogy dacoskodhatnának: „minek menjünk X-néhez, mikor az még egyszer sem volt benn?” Nekünk minden alkalmat meg kell ragadnunk, hogy éreztessük a fiatal mamával: számítnak rá, visszavárjuk.

Ma még túl gyakran szakad el a kapcsolat köldökzsinórja. Néhány formalitás, strigula a feladattervben — kevés is, jelketlen is. Nem segít az anyának, de még csak a munkahely érdekeit sem szolgálja. Akkor pedig nem szabad az energiával éppen itt takarékoskodni.

Az anyaság öröme tiszta, felhőtlen, semmi máshoz nem hasonlítható érzés. Ne keserítse hát meg egy cseppnyi üröm sem!

Szendi Márta

Vannak szavak, melyeket mindenki megtanul apró gyermek korában, a szó megtapad az agyban, bármikor előkereshető, felidézhető, s az ember mégsem tudja, igazában mit is jelent, amíg saját érzékeivel bele nem kóstol, amíg maga is meg nem tapasztalja a fogalom tartalmát.

Tengert, repülőgépet számtalanszor láthat barki fílmek, fényképeken, mindig akad szavahihető tanú, aki részletesen beszámol élményeiről. Mégis... más látni a tengert, felszállni a repülővel. A valódi tapasztalást nem pótolhatják a mesék, filmek, olvasmányélmények.

Alighanem így vagyunk ezzel a szóval is: bánya. Nógrádban több mint egy évszázada foglalkoznak bányászattal (még élt Petőfi, amikor az első tárókat megnyitották), s azóta is sokan éltek és élnek a szénből. A „fekete arany” ipart, vasutat adott a vidéknek, jelentéktelen falvacskákat várossá emelt, az élet szűkebb páttriánkban így vagy úgy összefügg a föld mélyéből előke-rülő ásvánnyal.

Itt van közöttünk, és mégis keveset tudunk róla. Keveset tudunk azokról, akik két-háromszáz méter mélyen a föld alatt kemény munkával robbantanak, fejtenek, szállítanak.

Az újsághírek, filmhíradók információi anyaga szegényes és periférikus. A még néhány évvel ezelőtt oly nagy eseményt jelentő bányásznapok emléke fakul. És hát az az igazság, hogy az igazi bányász nem a város főterén fekete diszegenruhában gondtalanul sétálgató férfi. Az igazi bányász nem a vasárnap embere.

*

Nógrádban napjainkban mindössze négy akna működik. Valamennyi Nagybatony környékén, három (Kányás, Szorospatak és Tiribes) egészen közel egymáshoz. Valamennyi közül Tiribes a legkisebb. 1942-ben kezdték el az aknamélyítést, a fővágatokat 1944 márciusában kezdték vágni, a kamra- és pásztafejtés megindulásának dátuma 1947. Barnaszenet bányásznak. Napjainkban napi ötvenhét vagon szenet adnak a népgazdaságnak. Mindezt 500 bányász termeli. Tiribes 1973-ban nyerte el az Élüzem címet. A jelek azt mutatják, a kiváló teljesítményt (mert hiszen ez húzódik meg a cím mögött) 1974-ben is tartani tudták.

Az aknát 1974 első negyedében be akarták zárni, úgy tűnt, a tiribesi szén kitermelése nem gazdaságos. Ebben az esztendőben csökkent a termelés, apadt a munkáslétszám.

1975-ben a tervek szerint 159 810 tonna szenet ad Tiribes. Úgy tűnik, a valamivel gyengébb kalóriaértékű kettes telepi szenet is érdemes kitermelni.

Még jó pár esztendeig lesz itt dolga a bányásznak.

*

A kas emberekkel megrakodva tűnik el a függőaknában. Közel háromszáz méteres út végén szállnak ki a bányászok, a két pár sín közötti keskeny sávon indul mindenki a maga munkahelyére. A sisaklámpa fénye jégcsapokra világít. Február van. Lassan, komótosan haladunk a délkeleti siklón. A

hosszú emelkedő végén bizony sűrűbben szedi a levegőt, aki csak alkalmi vendég ideleln. A siklótetőn, az első pihenőnél három „rég” bányással (Pócsa István, Bódi Zoltán, Komódi János) beszélgetünk. Valamennyien szállítók (ahogy itt mondják, az „uraságiba” járnak), mindhárman cerediek.

*

— A cigaretta? Kérem itt nincs mese. Mindenkinek tudomásul kell venni, hogy sújtólégveszélyes a bánya, ide semmiféle szikrát adó szerszámot lehozni nem lehet. Soha nem is hallottam, hogy megpróbálkozott volna vele valaki. Még az új emberek sem... Nekem különben sincs ilyen problémám. Nekem könnyű, én nem dohányzom. — Fiatalok? Nincsenek sokan. Talán a Sulyok gyerek... ő a legfiatalabb, olyan huszonhét éves forma, de ő is elég régen dolgozik már a bányánál.

— Én? Ahogy kimaradtam az iskolából, mindjárt a bányához kerültem. Munkáscsaládból származom, apám is az erőmünel dolgozott. Két nővérem van meg egy öcsém. Kazáron kezdtem, de dolgoztam Kisteleken, a Róna-üzemnél, Inászón, Forgácson és most itt. Még fiatal vagyok, negyvenegyes. Ilyen korban Beckenbauerék még futballoznak. Bizony már megjártam egy-két helyet. Amikor Forgácson mondták, hogy bezárt a bánya, el lehet helyezkedni az építőiparban, sokan mentek Csehszlovákiába, én azt mondtam, én a bányát nem hagyom. Ha ki kell menni Moszkva mellé vagy bármilyen messzire, megyek, csak bánya legyen. Voltunk egy páran, akik így gondoltuk akkoriban. Szállító vagyok, de szeretnék vajúr lenni. Még lehet, van rá időm. Talán mostanában lesz is rá lehetőség.

— Bizony, úgy másfél évvel ezelőtt volt bennünk rossz érzés. Jöttek a hírek a bányázat visszafejlesztéséről. Engem is elirányítottak, először az ötvözetgyárba, aztán meg a fatelepre —, de nem tudtam megszokni. Egyszer műszak után kaszálni mentem, elestem a biciklivel, eltörött a kezem. Volt időm, hát bementem Farkas Béla főmérnökhöz, aki igen jól ismert engem, mert hát én kilencszázötven óta a bányánál dolgoztam, aztán ő visszahelyeztetett. Nem is tudom, mi lett volna velem, ha nem sikerül. Lehet, hogy én is olyan vándormadár lettem volna, aki sehol sem tud megmaradni.

Most már jó. Úgy számítnak, hogy hatvan vagonra tudjuk felemelni a napi termelést... amikor a mi triónk együtt van, úgy megy minden, mint valamikor az „aranycsapatban”.... Annak örülünk, ha egy-két csillével több megy ki a zünkéből, mint a napi norma...

*

A hetes ereszkén járunk. A III. front felé visz. Az akkumulátoros bányáslámpás megvilágítja az acéltámokat, a főtét. Távoiról gépek zaja hallatszik. Kísérőnk, Fodor Gyula bányamester szakszerűen magyaráz, mozdulataiból, hanghordozásából érezhető, hogy szenvedélyesen szereti munkáját. Gimnáziumi érettségi után ment a bányához, saját erejéből végezte el a technikumot, öt félévet hallgatott a főiskolán. Nem szívesen beszél magáról. Az egyik brigádfővezető dicséri: „Bizony, nagyon meg vagyunk elégedve a Fodor elvtárssal, volt ő

már aknászunk, főaknászunk, bányamesterünk is más aknáknál. Mindig jól megvoltunk”.

— No, no! — mondja, és nevet. — Ilyeneket legfeljebb akkor mondjon, ha nem vagyok itt. A hátam mögött.

Enyhe lejtőn haladunk. Könnyen megy a beszélgetés.

— Tudja, előfordulnak balesetek, szerencsére ritkán. De ha van valami baj, mindjárt bemondja a rádió, a televízió, tele vannak vele az újságok. Az emberek meg — már akik nem ismerik a mi szakmánkat — szörnyülködnek, sajnálkoznak. Ha más munkahelyen történik baj, kevésbé figyel oda a közvélemény.

(A bánya az oka — gondolom magamban —, hiszen az idegen számára a bánya valami misztikus, megfoghatatlan dolgot jelent, a föld alatt vonuló fekete érrendszer, olvasmányok emlékei, Van Gogh missziója a Borinaye-ban, az Elvtársak című film, Mastroianni konstruktív-forradalmi tanárfigurája, régi rajzok, a bányamúzeum archív tárgyai ködlenek fel. Igen, a bánya: ... ez valami más.)

— Azt beszélnek a bányászokról, hogy kemény emberek — folytatja a bányamester. — Így is van. A szép, de nem könnyű munka összekovácsolta az ittenieket. A legendák, amiket mesélnek róluk, itt mindennapi igazságok. A hétköznapiak tartozékai.

A szabályos vonalvezetésű vágatot zegzűgös rész váltja fel. A tápok sűrűbbek és rendszertelenebbek. Mindenhol szénrögök. A földön gumiszalagon fut a szén a csillék felé. A robbantás utáni savanykás szag terjeng, szénpor, füst száll. Fekete arcú férfiak segítik szalagra a fényes göröngyöket. A légvágatban ülünk le. Pernyész András mesél élete elmúlt húsz esztendejéről, arról az időről, amikor műszaki tanári vizsgát tett, s vājártanulókat oktatót a szakma ismeretére, szeretetére. Arról beszél, hogy három esztendeig az egyik közeli termelőszövetkezet elnökeként dolgozott, s aztán újra visszajött, ide a föld alá, ahol „jó szerencsét” kívánnak egymásnak az emberek.

A frontmester, Világosi József rábólint. Néha-néha kibök egy szót, látszik: nem kenyere a sok beszéd. Szakszavak röpködnek: vágatvastagság, különféle mérési adatok, szakmánylap, norma.

Közben újra kitisztul a levegő. Ahogy mondani szokás: itt jó a huzat.

A kas sebesen száll fölfelé. Öt óra telt el odalenn, alig több, mint egy fél műszak.

Metszően hideg a levegő. Rövid séta után előttünk a lámpakamra: lekerül a kötelezően előírt mentőkészülék, az öltözőben a bányászruha, aztán irány a tus.

Az öltöző padján üldögélve arról beszélgetünk, hogy a tervek szerint újra megindul Nógrádban a vājárképzés. Szükség van fiatal szakemberekre. Az országnak is, a szakmának is. Valaki úgy mondta odalent: van jövője a szénnek.

Berreg a motor. A közelben teli kasok húznak el a drótkötélpályán a bátonyi osztályozó felé.

Kísérőnk kezét nyújt, s a vendég automatikusan így köszön el: Jó szerencsét!

Hann Ferenc

Miben élünk?

Most tíz éve, hogy a nagy tudású, a társadalmi kérdésekkel mindig segítő módon foglalkozó, mindannyiunk által nagyra becsült néhai Erdei Ferenc, a Hazafias Népfront keretén belül országos értekezletet hívott össze, ahol vitaindító beszédében elmondta mindazt, ami már akkor országosan figyelmet érdemlő és sajnos fájó jelenségként sürgetett azonnali megoldást, de legalábbis a helyes mederbe terelés megkezdésének igényét. A magánépítés helyzetében azonban mind a mai napig nem következtek be a várt és remélt változások.

Rendkívül lehangoló, hogy emberek halatlan energiával, minden megtakarított pénzük elhasználásával, adóssággal és más terhekkel olyan lakóépületeket építenek, amelyek ma sem felelnek meg a kulturált életvitelnek, és semmiképpen sem fognak megfelelni évek múlva azoknak, akik majd öröklik őket — ha tetszik, ha nem.

Igaz, ebben nem ők maguk egyedül hibásak, vagyunk elegenden mások, akiknek kutya kötelességük volna minden energiánk latbavetésével harcolni ellenük, „ÉRTÜK”. De vajon megtesszük-e, vagy csak ámitjuk magunkat, és őket, akik tudva, vagy tudatlanul, de mégis csak igénylik segítségünket, útmutatásunkat, hasznos közreműködésünket. Van-e ehhez erőnk, kellő etikus magatartásunk. Kétlem. Vajon nem választjuk-e sokszor inkább a passzívítást aktív meggyőzés helyett, és inkább hagyjuk magunkat meggyőzni (mert az sokkal könnyebb), mint hosszas és fáradtságos rábeszéléssel bebizonyítani a magunk igazát, elfogadtatni a jobbat.

„A mérnök úr szokott rajzokat készíteni (kérde a jövevény), mert nekünk mondták a sógorék, hogy nekik is a mérnök úr csinálta a rajzot. Mink is azt szeretnénk, ha nekünk is megcsinálná (szatyrába nyúl). Ehun e a terv, az uram rajzolta. (Gyűrött, enyhén piszkos kockás papírdarabot simít ki az asztalra — a gyerek fűzetéből való.) Ez a tervünk, ilyet akarunk építeni, tessék megcsinálni a rajzot az engedélyezéshez, de ilyen legyen, mert ez tetszik nekünk, ilyen a sógoréké is, csak az kisebb. Nekünk ekkora kell. (XY „mérnök úr” magában rögtön lemond annak lehetőségéről is, hogy megbízóját meggyőzze arról, nem jó, amit akarnak. Egyrészt mert reménytelen, másrészt már rég elvesztette erkölcsi alapját ahhoz, hogy bármit is mondjon, hisz megcsinálta már a „sógorét”, a mit tudom én, kiét úgy, ahogy a megrendelői akarták, hijával mindannak, amit joggal elvárnak attól, akinek tanult mestersége a házépítés. Így aztán már csak az marad hátra, hogy meg-egyezzenek, mikorára készül el a rajz és mibe kerül.)”

Valóban az az általános helyzet, hogy a legtöbb építeni szándékozó egyszerű em-

ber, bizonyos kényszerítő körülményektől üzve felkeresi a „MÉRNÖK ÚR”-at, átadja neki az általa készített „TERVET”, és megkéri, hogy „CSINÁLJA MEG” az engedélyezéshez szükséges „RAJZ”-ot. Mindebből az derül ki, hogy a magántervezőtől nem fogad el ötleteket, csak a saját feje után hajlandó menni, illetve szűkös tapasztalataira kíván támaszkodni.

Természetesen vannak igazi mérnökök is a Magán Tervezői Névjegyzékben (OTN), sőt vannak jó felkészültségű technikusok is, akik képesek volnának a rájuk bízott feladatoknak eleget tenni. Mégis csak igen elvétve fordul elő a gyakorlatban, hogy az építető nem a kiforrott és megmásíthatatlan „terv”-et hozza magával, hanem csak a vázlat „rajz”-ot, netán elmondja az elképzeléseit (hogy körülbelül milyen, mekkorát stb.-t szeretne építeni), a többit rábízva a tervezőre. Arra pedig csak nagyon hosszú és fáradtságos utánjárással lehetne példát találni, hogy valaki, valahol arra kért egy építész, tervezze meg a lakóházát, nyaralóját, egyebet a legjobb tudása szerint, mert elvégre ehhez jobban ért, mert ez a szakmája, netán hivatása.

A „tervező” szó olyan embert jelent, aki egy bizonyos szakterületen, a megszerzett műszaki ismereteit, tehát szakismeretét felhasználva, konstruál új, addig nem ismert szerkezeteket, épületeket stb., de ha nem újat, mindenképpen olyat, ami az előzőktől eltér abban, hogy a tapasztalt hibákat kiküszöböli, azt semmiképpen nem ismétli meg. Ehhez, természetesen ismerni kell a már megvalósult konstrukciókat, tehát állandó és alkotó kapcsolatot kell fenntartani a gyakorlattal, de ismerni kell az újonnan felvetődő elméleti kérdéseket is. A tervező építésznek abban is járatosnak kell lennie, hogy milyen anyagok, típus-, illetve előregyártott szerkezeti elemek kaphatók, ismernie kell az építőipari árakat, nyomon kell követnie azok csaknem állandó változásait. Ezeket túl a legkülönfélébb hatósági előírások, rendeletek, szabályzatok és szabványok betartásával kell megkonstruálni épületeit. A leírtak a szakmai ismeretekhez kapcsolódnak — szorosan, elengedhetetlen minimumként. Ami ezen túl az építész jellemzi, az az, hogy ismeri az életet, a legkülönbözőbb emberek életvitelét, körülményeit, igényeit, feladata végrehajtása közben ezeket megszemlően figyelembe veszi, ugyanakkor minden erejével törekszik arra, hogy az ember számára olyan, ma is használható tereket alkosson, ami kielégíti a jövő életformájának várható alakulását is, sőt annak mielőbbi megvalósulását tevékenységével sietteti, előre mutató módon befolyásolja. Célja eléréséhez szüksége van többek között néhány vele született tulajdonságra, így többek között a fantáziára, nagyfokú variációs készségre, térben látásra, megjelenítő erőre és rajztudásra. Ha ezek alapján vizsgáljuk meg a Magán Tervezői Névjegyzékben szereplők névsorát, megállapíthatjuk: alig találunk a le-

írtaknak megfelelő tervezőket. Ennek sok oka van, melyek között döntő szerepet kap a már ismertett körülmény, hogy a magánépítők nem terveztetnek, hanem az engedélyezési rajz készítésére korlátozzák igényeiket, miközben megkötik a tervező kezét-lábát.

A magántervező szinte egyetlen feladata a hatósági előírások ismeretében a lehetőségekhez mérten korrigálni azokat a „terveket”, amelyeket a laikus építető a saját képére és hasonlatosságára („de nagyobb, mint másoké” kitétel) alkotott.

Feltehetően ezért maradnak távol a magántervezéstől azok az építészek, akik hivatalosabbak volnának arra, hogy megtervezzék a jövő otthonait, jól funkcionáló, gazdaságos, esztétikus környezetet teremtve az egyén és a közösség számára egyaránt. A kérdés megoldására országos intézkedések születtek, amelyek többek között szűkítették azoknak körét, akik mint tervező építészek működhetnek, sőt a hírek szerint további szigorítások fognak következni. Mert társadalmi méretű problémák megoldására csak az arra érettek alkalmasak. Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy nem csak az építető és a tervező felelőssége a fejlődés, az előrehaladás megvalósulásának gondja, hanem az engedélyező hatóságoké és azoké a társadalmi szervek is, amelyek felelősséggel tartoznak mindnyájunknak, a közösségnek. De nemkülönben a népművelőké és kultúrpolitikusoké is, akik az építészekkel vállatva kell küzdenek, az emberek kulturálódásáért, izlésformálásáért.

★

Polgári felfogás, sőt inkább kispolgári szemlélet eredménye a „manzard”-tetős ház. Az ősi magyar nyeregvetésű ház félreértelmezve „paraszti”-ház tévhitének szomorú áldozata. A formájától való szabadulásban vélhetik sokan a paraszti életformától szabadulás egyetlen útját. Ez persze tévedés. Ugyanakkor sokan nem tudják, hogy a szecessziós, zaklatott formájú manzardtető a szükség, a nyomor szülötte és egyáltalán nem a jólét, a tehetőség kifejezője. F. Mansard francia építész a XVII. században a meglévő tetőtérrel beépítésével nyújtott megoldást az akkor fojtogató lakásínség enyhítésére. A nevéből származó francia szó, „mansard”, jelentése padlásszoba. Tehát a manzardtető olyan funkció betöltésére jött létre, amelyen funkcióit egyáltalán nem, vagy csak igen-igen elvéve tölt be a magánház tetőjén, mert a legkritikább esetben rejtőzik mögötte használható lakóhelyiség, így többnyire értelmetlen és felesleges. A tetőszerkezet kialakítása ugyanakkor egyértelműen alkalmassá tenné erre, miközben anyagfelhasználása a sokkal tetszetősebb nyeregvetésnél több (igaz, a szarufák méretét csökkenti a körbefutó szelemen), mégis gazdaságosabb. Kihasztnátlan-sága miatt nem nyújt praktikumot, ezért öncélú és hivalkodó.

Ez a több emeletes, nagy alapterületű épületek tömegformálásában még elfogad-

ható alakzat teljesen indokolatlan és bántó a magánház szerény méretei miatt, túlzó az épülethez viszonyítva, így azt valósággal agyonnyomja. Különösen rossz hatású akkor, ha a ház magas lábazatra kerül az „állandó tartózkodási tér” igénye miatt — a szuterén építésére gondolok, ami összefügg a ma divatosá vált „tisztház” eszményével, amiért az épület aránya tovább romlik.

Mindez az esztétikum mélypontjára süllyed akkor, ha a tornác helyett épülő és semmi hasznos funkciót be nem töltő, úgynevezett „üvegezett veranda” lefedésére hihetetlenül torz „fia-manzardot” építenek.

A rendezetlen forma, a rossz arányok, önmagukban is bántóak, de szinte elviselhetetlenné válnak, amikor tömegesen jelennek meg a falu utcaképeiben, sablonosan utánozva egymást. Monotonitásukban elszorítóbb hangulatot árasztva, mint a nagyvárosok azonos elemekből épülő „emberkaptár”-ainak képe. Ami ha bántó is, de elfogadható, mert egy hallatlanul nagy fontosságú cél megvalósítását szolgálják: a kormányunk által meghirdetett nagyarányú lakásépítési program teljesítését. Amennyire azonban tudomásul vehető az állami lakásépítés területén, annyira elítélhető ez az egykaptafa módszer a magánházak világában. Mert magától értetődő igény volna az, hogy az egyén „egyéni” épületet építsen magának, háza legyen egyéniségének kifejezője, életformájának, kultúráltságának, netán foglalkozásának hirdetője.

Nem várható el a falun élő embertől, aki ideje nagy részét a maga környezetében töltötte, hogy építészeti kultúrával rendelkezzen, ... de az joggal elvárható, hogy ne ragaszkodjon mindenáron a maga vélt igazához akkor is, ha a hozzáértő meg akarja győzni a jóról.

Ehhez arra van szükség, hogy az emberekben legyen igény a szokványoktól való eltérésre, izlésük, vizuális látáskultúrájuk és minimális esztétikai ismereteik legyenek. Mindennek megszerzéséért maguk az emberek vajmi keveset tesznek, ugyanakkor a pedagógusoknak, népművelőknek a felelőssége itt egyre fokozódik. De nemcsak erre van szükség, hanem arra is, hogy a megváltozott viszonyok között megtanítsuk az embereket helyesen élni, és segítsük őket növekvő szabad idejük hasznos eltöltésében. Életterük, a lakásuk alkalmas legyen a kulturált életvitel megvalósítására.

A lakáskultúra, másként a kulturált lakás a használat igényességéből fakad. A lakásban nemcsak enni és aludni kell, hanem aktívan élni, művelődni, alkotó jelleget végző munkát végezni, egyáltalán tevékenyen, hasznosan tölteni az időt. Sajnos, a legtöbb magánház nem veszi figyelembe ezeket az igényeket, passzív létezésre nyújt csak lehetőséget. Egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy a „tisztház” eszménye nagy hatást gyakorol az emberekre. So-

kan laknak a szuterénben, a konyhában, a tulajdonképpeni lakást csak legfeljebb alvásra, de inkább vendégfogadásra használják.

Igaz, a falusi körülmények sok piszok-kal járó házkörűli tevékenysége arra készíti az ott élőket, hogy rendkívüli nagy gonddal vigyázzanak a tisztaságra, mégis ez a túlzás értelmetlenné degradálja a sok munkát, ami létrehozta az épületeket.

A lakóház az életforma kifejezője. Az életvitel igényessége és annak változásai új és új funkciókat kívánnak. Az új és korszerű funkció korszerű formát hoz magával. A korszerű forma megvalósítása követeli a korszerű szerkezetek alkalmazását. Mindez fordítva is igaz. Korszerű szerkezetekből korszerű forma születik stb. Az összefüggések tehát nyilvánvalók. Ugyanakkor vitát kizáróan bizonyítják, hogy a lakóépület létrehozása szakértelmet igénylő folyamat. A magánház tervezési és kivitelezési gyakorlata a mai napig ezeknek a követelményeknek nem felel meg. Ennek két döntő oka van. Egyik, hogy a magánházzal csak kis léptékű $M = 1:100$ -as engedélyezési terv készül, amiről építeni csak pontatlanul lehet. Kiviteli (úgynevezett pallér-) tervekre volna szükség ahhoz, hogy az építéskor ne csak a sablonos szokványmegoldások kerüljenek kivitelezésre. A másik ok az, hogy a költségek csökkentése érdekében az építés többnyire magánerővel történik, szakértelem híjával. A kiviteli terv mélységű tervekre e miatt még döntőbb szükség volna.

A megyei építészek bevonásával magánház tervpályázat kiírása, a tervek kiállításán történő bemutatása, a terjesztésük érdekében katalógus készítése volna célszerű. A népművelők és szociográfusok felmérnék a falvakban lakók életkörülményeit, munkavégzését stb., ami alapján ki lehetne dolgozni olyan speciálisan nógrádi típusokat, amelyek megfelelnek a különböző életformát élők igényeinek. Nyilvánvaló, hogy más alaprajzú épületre van szüksége a kétlaki embernek, mint a csak mezőgazdasággal foglalkozónak stb. A felmérések alapján a falvak, községek részletes rendezési tervét el kell készíteni, meghatározni, hova milyen igény kielégítésére szolgáló épület kerüljön és azután ezt a tervet szigorúan betartani, illetve betartatni. (A városokban nem csak állami lakásépítés folyik, hanem a magánépítés számtalan formája valósul meg. Mégis a rendezési tervekben meghatározott méretű, alakú, lakásszámú stb. épületet lehet építeni „magánerőből”, igaz, állami támogatás mellett. Ehhez hasonló következetességgel kellene kialakítani a községek, falvak képét is.) A TIT keretén belül a magánházépítés kérdéseiről előadásorozatot kell szervezni az építeni szándékozók számára.

Szatmári Béla